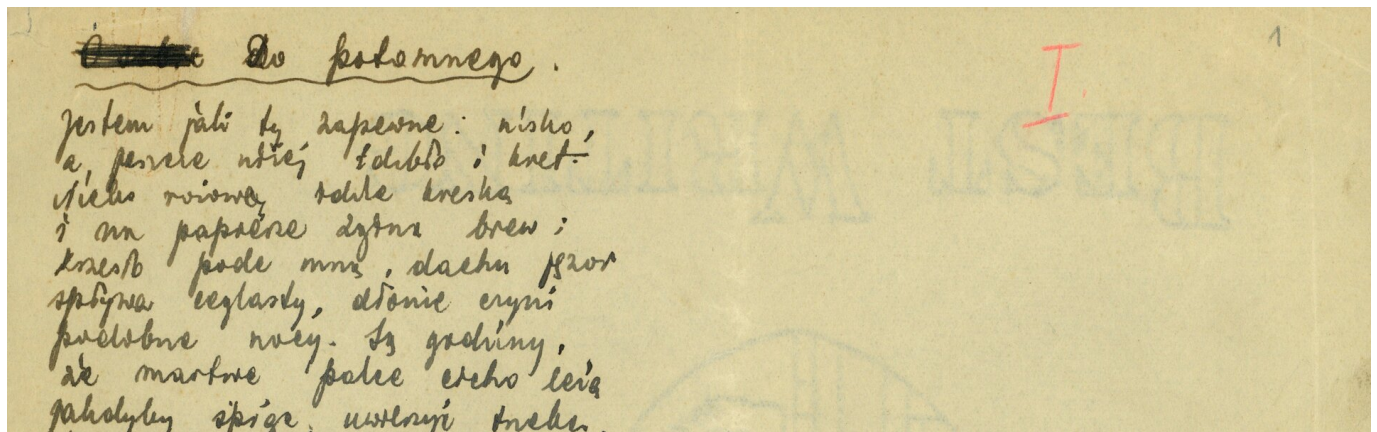

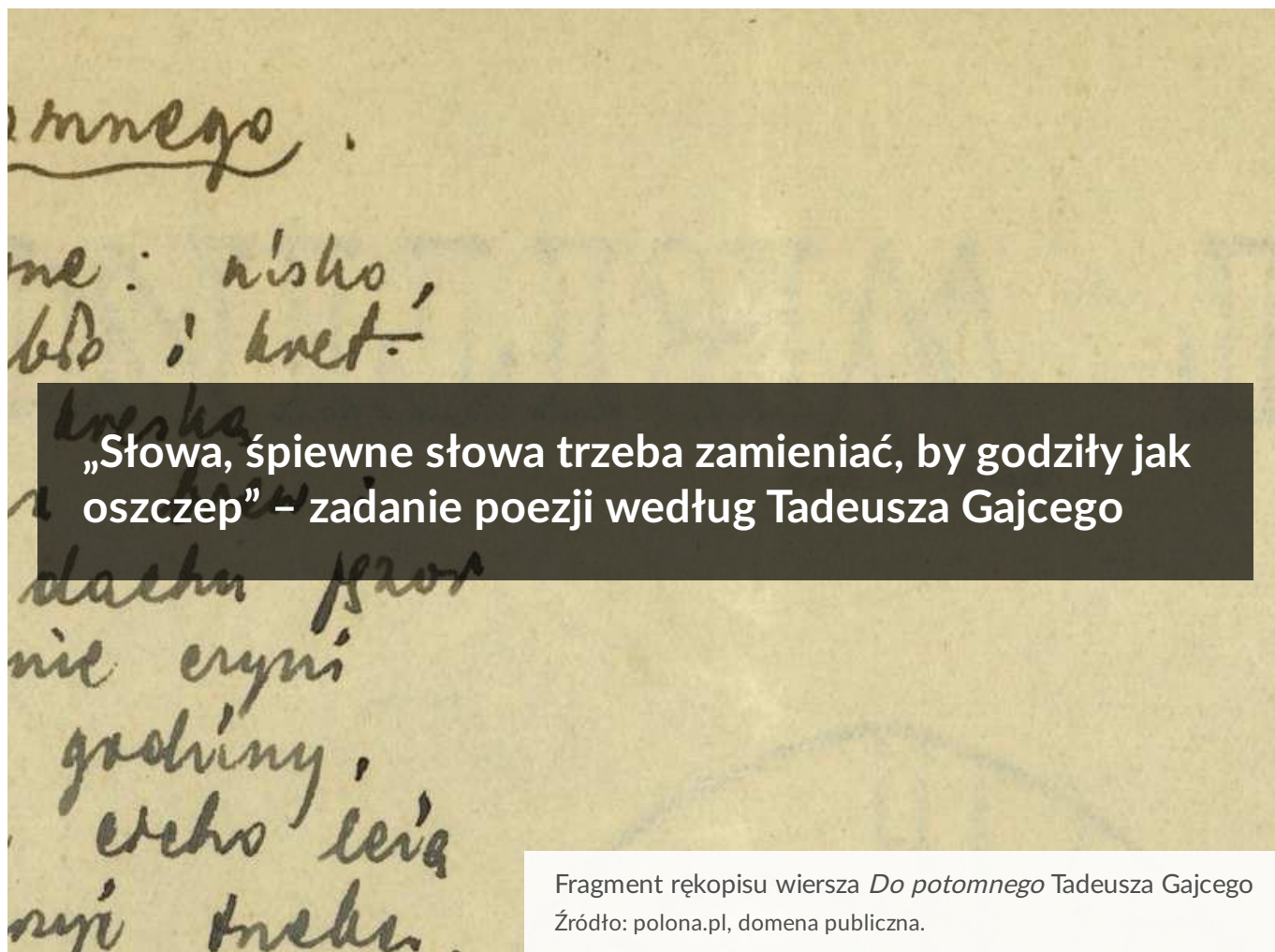
„Słowa, śpiewne słowa trzeba zamieniać, by godziły
jak oszczep” – zadanie poezji według Tadeusza
Gajcego

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Schemat](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Friedrich Hölderlin, *Chleb i wino*, [w:] tegoż, *Co się ostaje, ustanawiają poeci. Wiersze wybrane w przekładzie Antoniego Libery*, Kraków 2003, s. 157.
- Źródło: Ewa Suliborska-Rymkiewicz, *Tadeusz Gajcy, czyli próba przezwyciężenia katastrofizmu*, „Studia Polonistyczne” 1967, nr 23, s. 260–261.
- Źródło: Tadeusz Gajcy, *O wawrzyn*, [w:] tegoż, *Pisma*, oprac. L. M. Bartelski, Kraków 1980, s. 516.
- Źródło: Tadeusz Gajcy, *O wawrzyn*, [w:] tegoż, *Pisma*, oprac. L.M. Bartelski, Kraków 1980, s. 516.
- Źródło: Tadeusz Gajcy, *Do potomnego*, [w:] tegoż, *Pisma*, oprac. L. M. Bartelski, Kraków 1980, s. 304–305.
- Źródło: Tadeusz Gajcy, *Curriculum vitae*, [w:] tegoż, *Pisma*, oprac. L. M. Bartelski, Kraków 1980, s. 535–537.
- Źródło: Lesław M. Bartelski, *Wstęp*, [w:] Tadeusz Gajcy, *Pisma*, oprac. L. M. Bartelski, Kraków 1980, s. 12.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Dziady*, Kraków 2013, s. 116.

- Źródło: Stanisław Bereś, *Uwięziony w śmierci. O twórczości Tadeusza Gajcego*, Warszawa 1992, s. 60–61.
- Źródło: Tadeusz Gajcy, *Miłość bez jutra*, [w:] tegoż, *Pisma*, oprac. L. M. Bartelski, Kraków 1980, s. 149.
- Źródło: Tadeusz Gajcy, *Wczorajszemu*, [w:] tegoż, *Pisma*, oprac. L. M. Bartelski, wybór L. M. Bartelski, Kraków 1980.

„Słowa, śpiewne słowa trzeba zamieniać, by godziły jak
oszczep” – zadanie poezji według Tadeusza Gajcego

Fragment rękopisu wiersza *Do potomnego* Tadeusza Gajcego
Źródło: polona.pl, domena publiczna.

Pisarze wszystkich epok zmagali się z pytaniem o to, jaka powinna być relacja między literaturą a rzeczywistością. Czy literatura powinna wiernie ją odtwarzać, czy może przekraczać, tworząc własne światy? Dylemat ten stał się szczególnie doniosły dla twórców czasów wojny, w których sztuka – domena piękna, musiała skonfrontować się z rzeczywistością przenikniętą brzydotą i okrucieństwem.

Twoje cele

- Poznasz program poetycki Tadeusza Gajcego.
- Porównasz poglądy metaliterackie Tadeusza Gajcego z poglądami formułowanymi we wcześniejszych epokach.
- Objąśnisz, na czym polega – według Tadeusza Gajcego – zadanie poezji w czasie wojny.

Przeczytaj

Dla zainteresowanych

Aby dowiedzieć się więcej na temat biografii poety, zapoznaj się z poniższymi materiałami:

- [Katastrofizm pokolenia 1920 na przykładzie Widm Tadeusza Gajcego](#)
- [„...przez głos krzywdzonych rzeczy i przez człowieka krzyk”. Obrazowanie apokaliptyczne w poezji Tadeusza Gajcego](#)

Tadeusz Gajcy

Tadeusz Gajcy

Źródło: domena publiczna.

Tadeusz Gajcy (1922–1944) – polski poeta zaliczany do tzw. [pokolenia Kolumbów](#).

Dojrzewanie poety

Tadeusz Gajcy

Curriculum vitae

Urodziłem się w roku, w którym zieleń była szczególnie zielona, a zapach wyjątkowo silny. W konsekwencji od tej chwili zaczęła się przewlekła choroba [...]. Bakcyle poezji znalazły we mnie obiekt zadowolający, skoro niepokoją mnie do dziś. Jako dziecko objawiałem już zwyczaje odmienne i ambicje wysokie. Nazywałem przedmioty językiem wyrafinowanie poetyckim [...]. Moje wyjątkowo nieracjonalne upodobania nie zadowalały rodziców, którzy obawiając się słusznie, że syn zostanie poetą, a zatem: nie ożeni się, będzie klepał biedę na czwartym piętrze i zemrze na suchoty – kazali:

a) złamać pióro [...],

b) wziąć się do tzw. rachunków,

c) spalić korespondencję (miłosną naturalnie).

Źródło: Tadeusz Gajcy, *Curriculum vitae*, [w:] tegoż, *Pisma*, oprac. L. M. Bartelski, Kraków 1980, s. 535–537.

Tadeusz Gajcy nakazów rodzicielskich – na szczęście dla literatury polskiej – nie posłuchał. Obawy co do jego przyszłości spełniły się częściowo, choć znacznie szybciej i w sposób nieporównanie bardziej tragiczny, niż to notował żartobliwie poeta w pisanym prawdopodobnie na początku wojny życiorysie.

Literacka droga Tadeusza Gajcego była krótka, jeśli mierzyć ją liczbą lat: tworzył od 1938 roku do nagłej śmierci w roku 1944. Była jednak zarazem długa, jeśli zważymy fakt, że literaturze oddał Gajcy ponad ćwierć swego życia i w ciągu tych sześciu lat przeszedł ewolucję artystyczną, która innym poetom zajmowała nieraz dziesięciolecia. Zaczynał jako poeta głęboko religijny, opisujący w skomplikowanych metaforach tragedię wybuchu wojny jako apokalipsę i poszukujący w niej mistycznego sensu.

Podjęcie studiów polonistycznych na tajnym Uniwersytecie Warszawskim stało się dla niego wydarzeniem przełomowym – wszedł do grona młodych poetów „szkoły warszawskiej”, nazwanego później pokoleniem Kolumbów i zaczął brać intensywny udział w życiu literackim Polski Podziemnej. Nowe lektury, dyskusje, redagowanie czasopisma „[Sztuka i Naród](#)”, a przede wszystkim pisanie poezji i artykułów krytycznych – wszystkie te zajęcia podejmowane w cieniu wojny szybko doprowadziły Gajcego do artystycznej dojrzałości. Poeta odszedł od tematyki religijnej. Głównym problemem jego wierszy stał się człowiek – jednostka w obliczu sił historii, szukająca w niej swojego miejsca i próbująca ocalić wartości humanistyczne przed zagładą; świadoma, że musi za nie zapłacić własnym życiem.

((Tadeusz Gajcy

O wawrzyn

Dwadzieścia lat [...] i nic?

Źródło: Tadeusz Gajcy, *O wawrzyn*, [w:] tegoż, *Pisma*, oprac. L. M. Bartelski, Kraków 1980, s. 516.

Tadeusz Gajcy i inni poeci z kręgu „Sztuki i Narodu” – Wacław Bojarski, Zdzisław Stroiński i Andrzej Trzebiński – zarówno w twórczości literackiej, jak i w wypowiedziach krytycznych (recenzjach i referatach) intensywnie poszukiwali odpowiedzi na pytanie o to, jaka powinna być sztuka czasów wojny.

((Lesław M. Bartelski

Wstęp

Wojna jest dla wielu poetów pługiem, przeorywującym ich zagon psychiczny. Jest czynnikiem nastawiającym, kierującym i terroryzującym. Wywołuje pragnienie objęcia nowej rzeczywistości świeżym spojrzeniem.

Źródło: Lesław M. Bartelski, *Wstęp*, [w:] Tadeusz Gajcy, *Pisma*, oprac. L. M. Bartelski, Kraków 1980, s. 12.

Poglądy artystyczne całej grupy (której członkowie różnili się w kwestiach szczegółowych) jasno formułował w swoich szkicach Tadeusz Gajcy – w roli krytyka dosadny, nieskory do szacunku dla autorytetów, a trzeba dodać, że często również niesprawiedliwy. Sztukę czasu wojny i, co ważniejsze, sztukę, która nastanie po jej zakończeniu, Gajcy obwarował szeregiem warunków. Nie może ona być prosta i miła w odbiorze – tu autor *Do potomnego* jako negatywny przykład wskazywał skamandrytów i ich poezję codzienności, pozbawioną według niego „systemu wartości” i „podbudowy metafizycznej”. Z drugiej strony – poezja nie może być sztuką dla wtajemniczonych, niepotrzebnie skomplikowaną, odcinającą się od czytelnika – a taką z kolei postawę zarzucał Gajcy [Awangardzie Krakowskiej](#), nazywając jej twórców snobami i [kabotynami](#), a ich dorobek – „tragicznym nieporozumieniem”. Można uznać, że celem ataków poety było niemal całe dwudziestolecie międzywojenne – okres darowanej na krótko wolności, który jego zdaniem twórcy zmarnowali.

((Tadeusz Gajcy

O wawrzyn

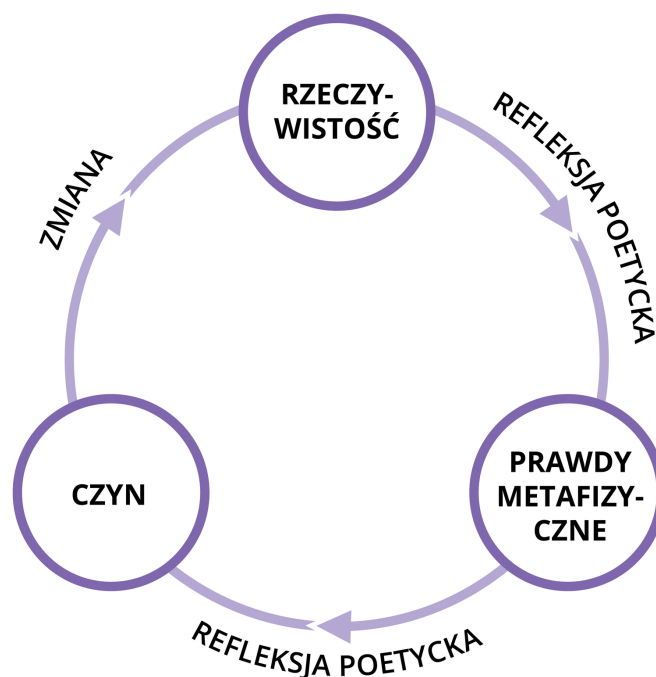
Obchodzi mnie przyszłość

Źródło: Tadeusz Gajcy, *O wawrzyn*, [w:] tegoż, *Pisma*, oprac. L.M. Bartelski, Kraków 1980, s. 516.

Nie zbyt prosta, nie nadto skomplikowana – zatem jaka? Pozytywne warunki nowej poezji Gajcy formułował, inspirując się tymi, których w literaturze polskiej cenił najbardziej – romantykami (Juliuszem Słowackim, a przede wszystkim Cyprianem Kamilem Norwidem) oraz twórcami **Drugiej Awangardy**, szczególnie najważniejszym dla siebie poetą, czyli Józefem Czechowiczem (dla którego z kolei najważniejszy był Norwid).

Wojna sprawiła, że sztuka musi zachować ścisły związek z rzeczywistością – nie może być abstrakcyjna. Za Norwidem Gajcy powtarzał, że „artysta jest organizatorem wyobraźni narodowej” (*nota bene* to samo hasło znalazło się na okładce pierwszego numeru „Sztuki i Narodu”, jeszcze przed dołączeniem Gajcego do redakcji). Nie oznacza to jednak, że poezja ma popadać w łatwy patriotyzm i wznosić **tyrtejskie** okrzyki. Jej zadaniem jest natomiast śledzenie i wyjaśnianie, w jaki sposób człowiek zmagą się z losem na arenie historii. Sztuka słowa nie może odcinać się od realizmu życia, ale winna poszukiwać jego metafizycznego uzasadnienia. Taka poezja musi być skomplikowana, ale jej trudność nie jest wymierzona przeciwko czytelnikom. Przeciwnie, działa na ich korzyść, dając wyjaśnienie własnej sytuacji i możliwość jej zmiany. Poeta i czytelnik zaczynają zatem od rzeczywistości, zgłębiając jej metafizyczne zagadki po to, by móc do niej wrócić i ją przeobrażać:

PROCES PRZEOBRAŻANIA RZECZYWISTOŚCI POETYCKIEJ

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o.

Jeśli pamięta się słynne utwory metapoetyckie Horacego, Jana Kochanowskiego czy romantyków, można się spodziewać, że Tadeusz Gajcy obszernie wykladał swoje poglądy na sztukę również w wierszach. Ale poeta pozostawił jedynie garść uwag na temat literatury rozproszonych w kilku utworach. Swoich idei w poezji nie analizował, tylko je realizował –

jakby w przeczuciu, że ma na wykonanie zadania niewiele czasu, że wojna najpierw odbierze mu dar słowa, a potem życie, o czym przejmująco pisał w poemacie *Do potomnego*:

((Tadeusz Gajcy

Do potomnego

W tym kraju smutnym pełnym gwiazd
samotne trwanie, młodość chrobra [...]
Dalekie niebo się nachyla
i ufnie błyska lot motyla
lecz człowiek ręce nie jak skrzydła,
a broń śmiertelną z sobą dźwiga.
I nigdy ust nie zmieni w skrzypce,
a oczu w światło.

Źródło: Tadeusz Gajcy, *Do potomnego*, [w:] tegoż, *Pisma*, oprac. L. M. Bartelski, Kraków 1980, s. 304–305.

Słownik

Awangarda Krakowska

ugrupowanie poetyckie okresu dwudziestolecia międzywojennego, aktywne w latach 1922–1928, stawiające poezji zadanie zajmowania się teraźniejszością (kult cywilizacji i postępu), postulujące zwięzłość i precyzję języka (hasło „minimum słów, maksimum treści”) oraz oddziaływanie na intelekt, a nie na emocje; jej czołowymi przedstawicielami byli Tadeusz Peiper i Julian Przyboś

Druga Awangarda

zbiorowe określenie grup poetyckich aktywnych w drugiej dekadzie dwudziestolecia międzywojennego, skupionych zwłaszcza w Lublinie (awangarda lubelska i jej czołowy przedstawiciel Józef Czechowicz) i Wilnie (grupa „Żagary” – Czesław Miłosz); cechą wyróżniającą Drugiej Awangardy było pesymistyczne spojrzenie na rozwój cywilizacji (w odróżnieniu od Awangardy Krakowskiej) i katastrofizm

kabotyn

(fr. *cabotin* – komediant) – osoba usiłująca za wszelką cenę sprawić określone wrażenie, działająca na pokaz

katastrofizm

(gr. *katastrophē* – punkt zwrotny) – postawa światopoglądowa oparta na przekonaniu, że świat zmierza ku rychłej i nieuchronnej zagładzie, przede wszystkim w wymiarze cywilizacyjnym i moralnym. Myślenie katastroficzne ujawniało się w kulturze w przełomowych momentach historycznych, m.in. u schyłku wieku XIX (dekadentyzm), a także u progu II wojny światowej

metaliteracki

(gr. *meta* – nad, przed + łac. *literatura* – zapisany, dotyczący liter) – epitet określający komentarze autorów na temat ich dzieł literackich, źródeł inspiracji, poglądów na cele sztuki; formułowane w postaci tekstów artystycznych, publicystycznych lub naukowych

poezja tyrtejska

poezja zagrzewająca do walki w sytuacji zagrożenia ojczyzny, wyrażająca przekonanie, że oddanie za nią życia stanowi najdoskonalszą formę patriotyzmu; nazwa pochodzi od imienia greckiego poety starożytnego Tyrtajosa (Tyrteusza), autora słynnych słów „Piękne to jest dla dzielnego męża [...] polec w bitwie, gdy walczy za ten ojczysty swój kraj” (Tyrtajos, *Piękne to jest...*, przeł. Z. Kubiak, [w:] tegoż, *Literatura Greków i Rzymian*, Warszawa 2003, s. 83.)

Pokolenie Kolumbów

generacja twórców urodzonych ok. 1920 roku, których młodość przypadła na lata II wojny światowej i dla których wojna stała się wiodącym tematem twórczości. Nazwa pochodzi od tytułu powieści Romana Bratnego *Kolumbowie. Rocznik 1920*, wydanej w 1957 roku. Kolumbowie stali się odkrywcami świata okrucieństwa i zagłady; podkreśleniu losu członków generacji służą inne jej nazwy: „generacja meteorów”, „pokolenie spalonych”, „poeci apokalipsy spełnionej”

„Sztuka i Naród”

konspiracyjny miesięcznik literacki wydawany w Warszawie w latach 1942–1944; pierwotnie związany ze skrajnie prawicowym ugrupowaniem Konfederacja Narodu, dystansujący się jednak od jego poglądów; na łamach „SiN” publikowali m.in. Tadeusz Gajcy, Wacław Bojarski i Andrzej Trzebiński

Schemat

Polecenie 1

Zapoznaj się z poniższym multimedium ilustrującym poglądy metaliterackie Tadeusza Gajcego. Zanotuj nazwiska twórców, których uznawał za swoje autorytety, oraz powody takiego uznania.

Kogo Tadeusz Gajcy uważał za autorytet?

Wymień powody takiego uznania

Polecenie 2

W tekście liczącym 150 słów, wyjaśnij słowa Tadeusza Gajcego o powinnościach poezji (punkt 15. multimedium): „zagadnienie sił metafizycznych wpłątanych w zmaganie się człowieka pozostało nietknięte. Liryka nadchodząca ma to zadanie przed sobą”. W swoim tekście weź pod uwagę kontekst historyczny.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Zapoznaj się z fragmentem wiersza *Wczorajszemu* i wypisz wszystkie słowa i frazy odnoszące się do gatunków sztuki, aktu tworzenia i działań artysty.

gatunki sztuki

akt tworzenia

działania artysty

((Tadeusz Gajcy

Wczorajszemu

Ufałeś: na niebo jak na strunę miękko złożysz dłoń,
muzykę podasz ustom, utoczysz dotknięciem,
łukiem wiersza wysokie księżycowe tło
wprowadzisz w bezmiar dolin –
Modlitwę nocnych cieni rozwieszisz jak **więcierz**
na słodkich oczach **dziewann** i szumach topolich.

Ufałeś: trzepot ptaków rozsiejesz ziarnisty,
rozległą piersią ujmiesz horyzonty, w których świat
pływa mały jak z dzieciństwa okręcik.

Klechda z omszałych lat
– świty w klechdzie powiewały krwawe –
do snu kołysała dzieci.

Taką klechdą przełamał się dzień
walczącej
Warszawy.

Wtedy –
rozwiodły się nad miastem ornamenty łun

na złotych kolcach wieżyc i bełkocie Wisły,
muzyka – lecz nie nieba – krążyła jak sen,
dziś wiesz:
to skowyt strzałów na brukach się wił,
otaczał, chodził wokół jak zbłąkany zwierz. [...]

Nie wiedziałeś, że dłoń, którą uczyłeś śpiewać
potrafi nienawidzić i pięścią grubieć pełną,
gniewu unosić [żagiew](#) –
Ufałeś. Nie ukoił twoich ust śpiew drzewa
i oczu blask nie zajął pod kopułą hełmu
i serca nie nasycił krzyk wbity na bagniet.

Dzień rozbrój z woni siana. Sandały zielone
niech zostawi przed progiem, na którym go czekasz –
odejmij pustkę oczom, gdy w smutku zatoną
i nie daj mówić wiatrom o liliowych zmierzchach.

Bo kłamią. Bo śpiewają gorejącą lawą,
że znowu dłoń na niebo jak na strunę złożysz,
muzykę podasz ustom –

Dzisiaj –
w piaskach cmentarzy
powiedły echa strzałów,
wiruje błękit niski jak wczoraj łaskawy,
jak lustro.

Każ trawie, by milczała. Jej śpiew cię zadławi,
spowije watą wzruszeń i ciśnie w niepamięć.
Nim ockniesz się, już serce zagubisz w obrazie
i dłonie w przerażeniu milcząco załamiesz.

Dzisiaj

inaczej ziemię witać!

Wierzyłeś: słowiczym pieniem wierszy popłynie sława harda
i wszędzie w barwnych tęczach, obudzi się w mitach.

Nie tak.

Nazbyt duszno jest słowom na wargach
ciosanym z łun i żalu o wadze kamienia –

Myślałeś: będzie prościej.

A tu słowa, śpiewne słowa trzeba zamieniać,
by godziły jak oszczep.

Źródło: Tadeusz Gajcy, *Wczorajszemu*, [w:] tegoż, *Pisma*, oprac. L. M. Bartelski, wybór L. M. Bartelski, Kraków 1980.

Ćwiczenie 2

Napisz, jak rozumiesz metafory zastosowane przez poetę, dotyczące wojny i twórczości.

1. „Nie wiedziałeś, że dłoń, którą uczyłeś śpiewać / potrafi nienawidzić”

2. „Wierzyłeś: słowiczym pieniem wierszy popłynie sława harda”

3. „Nazbyt duszno jest słowom na wargach / ciosanym z łun i żalu o wadze kamienia”

Ćwiczenie 3

Prześledź chronologię wydarzeń opisanych w wierszu *Wczorajszemu*, a następnie przyporządkuj określenia opisujące „wtedy” i „dzisiaj”.

wtedy

na wojnie nie ma miejsca na piękno

tworzenie jest dobre

dzisiaj

poezja jest piękna

wojna nie jest w rzeczywistości taka, jak w legendach

wojna jest dla poety tragedią

piękno jest złudzeniem

świat jest miejscem bezpiecznym

poeta wsłuchuje się w głos natury

poeta potrafi czynić zło

wiara w piękno prowadzi do zguby

przyroda obiecuje lepszą przyszłość

wiara we własny talent

Zapoznaj się z fragmentem *Improwizacji* z III cz. *Dziadów* Adama Mickiewicza i wyjaśnij, na czym polega podobieństwo kreacji poety w tym fragmencie i w wierszu *Wczorajszemu*.

((Adam Mickiewicz

Dziady

Ja mistrz!

Ja mistrz wyciągam dłonie!

Wyciągam aż w niebiosy i kładę me dłonie

Na gwiazdach jak na szklanych harmoniki kręgach.

To nagłym, to wolnym ruchem,

Kręcę gwiazdy moim duchem.

Milijon tonów płynie; w tonów milijonie

Każdy ton ja dobyłem, wiem o każdym tonie;

Zgadza je, dzielę i łączę,

I w tęczę, i w akordy, i we strofy płaczę,

Rozlewam je we dźwiękach i w błyskawic wstęgach. –

Odjąłem ręce, wzniosłem nad światy krawędzie,

I kręgi harmoniki wstrzymały się w pędzie.

Źródło: Adam Mickiewicz, *Dziady*, Kraków 2013, s. 116.

Ćwiczenie 5

Spośród sądów na temat sytuacji artysty w czasie wojny wybierz te, które są zgodne z wymową wiersza *Wczorajszemu*.

- ☐ Wojna niszczy światopogląd artysty.
- ☐ Wojna zmusza artystę do rewizji przekonań na temat sztuki.
- ☐ Artysta na czas wojny powinien przerwać pracę twórczą w oczekiwaniu na lepszy czas.
- ☐ Artysta nie może dopuścić, by wojna zmieniła jego przekonania na temat sztuki.
- ☐ Okrucieństwo wojny wymaga od artysty użycia adekwatnych środków wyrazu.
- ☐ Utalentowany artysta opíše okrucieństwo wojny tak, jak wcześniej opisywał piękno świata.
- ☐ Artysta musi zmierzyć się w swojej twórczości z okrucieństwem wojny.
- ☐ Artysta w czasie wojny powinien szukać ukojenia w pięknie przyrody.

Ćwiczenie 6

Wyjaśnij na podstawie wiersza *Wczorajszemu*, na czym polega zdaniem poety kłamstwo przyrody.

Zapoznaj się z komentarzem historyka literatury, profesora Stanisława Beresia do twórczości Tadeusza Gajcego i zaznacz poprawne odpowiedzi w zadaniach pod tekstem.

((Stanisław Bereś

Uwięziony w śmierci. O twórczości Tadeusza Gajcego

Fakt odnalezienia się w koszmarze powszednim jak dzień i noc wymusza nowe sposoby reagowania i odmienne metody artystycznej artykulacji. W literaturze czasów okupacji nie może być miejsca na lęk, bezbronność i przerażenie. Kraj zagrożony perspektywą całkowitego zdruzgotania nie ma innego wyjścia jak podjęcie wysiłku walki o życie [...]. Szansę na powołanie do życia nowej literatury autor z dna upatrywał w bezpośrednim stosunku do rzeczywistości, w koncepcji siły, w aktywizmie [...]. Dla niego prężność i vitalność kultury nierozzerwalnie złączona była ze stawianiem przez twórców „wielkich problemów”, z systematycznie prowadzoną przez nich akcją „kształtowania wyobraźni czytelniczej, urabiania w odbiorcy odpowiedniej postawy światopoglądowej. [...] Gajcy [...] podważył prawo artysty do wychodzenia poza zakres obowiązków wyznaczanych mu przez chwilę historyczną.

Źródło: Stanisław Bereś, *Uwięziony w śmierci. O twórczości Tadeusza Gajcego*, Warszawa 1992, s. 60–61.

Artysta według Tadeusza Gajcego ma obowiązki przede wszystkim wobec:

☐ samego siebie.

☐ sztuki.

☐ czytelnika.

Sztuka według Tadeusza Gajcego ma przede wszystkim pełnić funkcję:

☐ ekspresywną.

☐ wychowawczą.

☐ perswazyjną.

☐ estetyczną.

Artysta według Tadeusza Gajcego powinien zachować wobec świata postawę:

☐ obiektywną.

☐ nauczyciela.

☐ aktywną.

☐ obserwatora.

Ćwiczenie 8

Mając w pamięci, że Tadeusz Gajcy krytykował poezję tyrtejską za naiwność i bazowanie na prostych emocjach, zinterpretuj ostatnią strofę wiersza *Wczorajszemu*.

Praca domowa

Na podstawie fragmentu wiersza Tadeusza Gajcego *Miłość bez jutra*, scharakteryzuj poglądy poety na temat relacji między literaturą a rzeczywistością.

Tadeusz Gajcy

“ *Miłość bez jutra*

[...] tyle tylko wiary w pieśni,
ile obrazu pod powieką
ziemi odbitej ostatecznie.

Źródło: Tadeusz Gajcy, *Miłość bez jutra*, [w:] tegoż, *Pisma*, oprac. L. M. Bartelski, Kraków 1980, s. 149.

Dla nauczyciela

Autor: Joanna Oparek

Przedmiot: Język polski

Temat: „Słowa, śpiewne słowa trzeba zamieniać, by godziły jak oszczep” – zadanie poezji według Tadeusza Gajcego

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

3) rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej oraz epos, odę, tragedię antyczną, psalm, kronikę, satyrę, sielankę, balladę, dramat romantyczny, powieść poetycką, a także odmiany powieści i dramatu, wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe;

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:

9) stosuje zasady etykiety językowej w wypowiedziach ustnych i pisemnych odpowiednie do sytuacji;

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły nie oraz partykuły -bym, -byś, -by z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń -ji, -ii, -i ; zapisu przedrostków roz-, bez-, wes-, wz-, ws-; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (a, ę) oraz połączeń om, on, em, en ; pisowni skrótów i skrótowców;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;

10) w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawnomocnieniu formułowanych sądów;

IV. Samokształcenie.

3. korzysta z literatury naukowej lub popularnonaukowej;

6. wybiera z tekstu odpowiednie cytaty i stosuje je w wypowiedzi;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

5) rozpoznaje i charakteryzuje główne style w architekturze i sztuce;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- przedstawia biograficzne okoliczności rozwoju poetyki Tadeusza Gajcego;
- syntetyzuje najważniejsze założenia poetyckie autora *Wczorajszemu* oraz jego poglądy o poetyce różnych formacji;

- dokonuje analizy i interpretacji wiersza *Wczorajszemu* w kontekście programu poetyckiego Tadeusza Gajcego;
- wyjaśnia poglądy poety o związku literatury z rzeczywistością.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- praca z tekstem;
- burza mózgów.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji:

Przed lekcją:

1. Nauczyciel na wstępie przypomina, że nazwa Pokolenia Kolumbów pochodzi od tytułu powieści Romana Bratnego *Kolumbowie. Rocznik 1920* z 1957 roku. Dodaje, że formacja nazywana była także „pokoleniem spalonych” i „poetami apokalipsy spełnionej”, ponieważ wizja nadchodzącej zagłady – obecna w twórczości katastrofistów międzywojnia – na oczach Kolumbów stała się rzeczywistością. Katastrofa nastąpiła, świat humanistycznych wartości rozpadał się i przeczucie jednostkowej śmierci zmieniło się w pewność, że jest nieunikniona. Nauczyciel może przytoczyć tu obrazujący to przekonanie cytaty z powieści Bratnego:

“(– Nie lubię mówić o przeszłości. Opowiem ci, jak będzie potem... no, później, jak to wszystko się skończy – krótkim gestem ogarnęła jasną

noc za oknem.

- Będiesz... Kim ty będziesz? – zatroskała się nagle.
- Poległym – odpowiedział z humorem i pochylił się nad nią.

Roman Bratny, *Kolumbowie. Rocznik 20*, Warszawa 1976, s. 313.

2. Nauczyciel – zapowiadając temat lekcji – dodaje, że poezja Gajcego – rówieśnika Romana Bratnego – wychodząc od apokaliptycznych obrazów typowych dla katastrofizmu, była także próbą jego przezwyciężenia – poprzez „czyn artystyczny”. Recenzując tomik poetycki Romana Bratnego Gajcy napisał:

“ Moment historyczny, w którym trwamy i który dotyka nas boleśnie od lat kilku kształtuje w sposób charakterystyczny nie tylko nasz stosunek do zewnętrżności lecz także wyznacza swoisty pejzaż twórczy.

Cyt. za: Ewa Suliborska-Rymkiewicz, *Tadeusz Gajcy, czyli próba przezwyciężenia katastrofizmu*, „Prace Polonistyczne” 1967, nr 23, s. 254.

Napisał także:

“ Dla mnie śmierć to wymiar sprawiedliwości. To cena [...] za to żeś patrzył, słuchał, dotykał — płacisz.

Cyt. za: Ewa Suliborska-Rymkiewicz, *Tadeusz Gajcy, czyli próba przezwyciężenia katastrofizmu*, „Prace Polonistyczne” 1967, nr 23, s. 268.

3. Nauczyciel otwiera dyskusję, pytając:

- *Jaki rodzaj artystycznego działania może podjąć poeta doświadczający rzeczywistości wojny, jakie może stawiać sobie zadania – jak może sformułować swój poetycki manifest?*
- *Na czym może polegać „czyn artystyczny” w czasach najcięższej próby?*

4. Nauczyciel może zaproponować uczniom – na zasadzie burzy mózgów – wspólne stworzenie „Manifestu poetyckiego czasu wojny” – rozwinięcie trzech zdań zaczynających się od „Poezja powinna...” i trzech zdań zaczynających się od „Poezja nie może...”.

Faza wprowadzająca

1. Nauczyciel udostępnia uczniom e-materiał i wprowadza ich w temat lekcji, nawiązując do dyskusji. Następnie wraz z uczniami ustala cele zajęć i kryteria sukcesu.
2. Nauczyciel może zaprezentować uczniom polski album muzyczny *Gajcy!* wydany w 2009 roku pod patronatem Muzeum Powstania Warszawskiego i zawierający utwory nagrane przez różnych wykonawców do tekstów Tadeusza Gajcego. Płyta została wydana w 65. rocznicę Powstania Warszawskiego i stanowi przykład tego, jak można wrażyć współcześnie tragizm życia skazanego na śmierć.

Faza realizacyjna

1. Uczniowie indywidualnie zapoznają się z treścią sekcji „Przeczytaj”.
2. Nauczyciel może dodatkowo zaproponować uczniom przeczytanie fragmentu pracy Ewy Suliborskiej-Rymkiewicz *Tadeusz Gajcy, czyli próba przezwyciężenia katastrofizmu*:

KARTA PRACY

((Ewa Suliborska-Rymkiewicz

Tadeusz Gajcy, czyli próba przezwyciężenia katastrofizmu

»Nie miałbym prawa pisać o Powstaniu gdybym nie był z bronią w ręku na pierwszej barykadzie« — mówił Gajcy i tak myśleli wszyscy jego rówieśnicy. »Poeta musi być żołnierzem. Jeżeli nie potrafi zasłonić się wierszem, to niech zasłania się ciałem« — nauczał Andrzej Trzebiński, ogłaszając koniec słów w literaturze, zapowiadając »epokę czynów«. Ale Gajcy był poetą. Nie porzucił jak Andrzej Trzebiński pisanie dla sprawy walki, dla konspiracji. Rozumiał, choć przecież nieco inaczej niż Miłosz obowiązki poety: po to tu jestem by świadczyć. Wobec rzeczywistości przeczutej, czy też przewidzianej przez poprzedzające go pokolenie pisarzy zajął postawę zgodną z tym, co nakazywała historyczna konieczność. (...) Tadeusz Gajcy — żołnierz AK — zginął w powstaniu. Tak wypełnił się jednostkowy los. Pozostał jednak Tadeusz Gajcy — poeta, a ten stanął wobec problematyki, której żołnierska przysięga nie przewidywała. Przepowiedziana i oczekiwana »zagłada świata« w latach przed drugą wojną światową była przede wszystkim intelektualną koncepcją służącą uporządkowaniu i w gruncie rzeczy, obłaskawieniu

chaotycznej i ślepej historii. To coś, co miało nastąpić, było tylko niejasno wyobrażalne. Dla Gajcego to co w tamtej poezji było doświadczeniem przeczutym stało się doświadczeniem sprawdzalnym. Śmierć, strach, upodlenie ludzkie nabrało kształtów przeraźliwie realnych. Teraz katastrofizm nie był już inteligenckim mitem. Z katastrofizmu trzeba było wyciągnąć ostateczne konsekwencje. Trzeba było ponieść pełną odpowiedzialność za życie »w epoce pogardy«, w »epoce pieców«. Katastrofiści spełnili rolę proroków. Gajcy miał być odkupicielem.(...) Tadeusz Gajcy wybrał, i wybrać musiał inną postawę. Dopiero on pisząc o konieczności przewyciężenia uczuć katastroficznych odpowiedział na pytanie, stawiane przecież i przez poetów dwudziestolecia – jak znaleźć ocalenie. Odpowiedź Gajcego brzmiała – czyn artystyczny. Poeta ocalenie znaleźć może tylko w sztuce. Przewyciężenie katastrofizmu oznaczało dla Gajcego przewyciężenie przerażenia wojną, strachu przed śmiercią, lęku przed przyszłością, oznaczało przewyciężenie grozy i niepewności. W życiu to przewyciężenie demonstrowało się konspiracją i walką. W sztuce opanowaniem rzeczywistości, opanowaniem poprzez znalezienie ładu i porządku rzeczy, nadaniem jej klarowności i klasycznego spokoju. Oznaczało odnalezienie dystansu.

Źródło: Ewa Suliborska-Rymkiewicz, *Tadeusz Gajcy, czyli próba przewyciężenia katastrofizmu*, „Studia Polonistyczne” 1967, nr 23, s. 260–261.

3. Po zapoznaniu się z materiałem sekcji „Przeczytaj” i materiałem dodatkowym uczniowie mogą zweryfikować swój „Manifest poetycki czasu wojny” stworzony przed zajęciami – zestawić go z określeniem celów i roli poezji przez Tadeusza Gajcego – w odniesieniu do jego artykułu *Już nie potrzebujemy* („SiN” 1943, nr 11/12) – stanowi to przygotowanie do pracy z multimedium w sekcji „Ilustracja interaktywna”.
4. Uczniowie zapoznają się z materiałem sekcji „Ilustracja interaktywna”, w tym – z poglądami Gajcego na temat poetyki różnych formacji, następnie dobierają się w pary i wykonują polecenie 1. Wybrana osoba prezentuje odpowiedź, a nauczyciel komentuje.
5. Nauczyciel może podkreślić, że Tadeusz Gajcy wierzył, że poezja, która jest „czynem” pozwala również na zapis doznań metafizycznych i sprzeciwiał się przedmiotowo rozumianej poezji patriotycznej, pisząc, że poezja to nie „rekwizytornia”.

6. Uczniowie przechodzą do sekcji „Sprawdź się”. Przed przystąpieniem do ćwiczenia 1. nauczyciel może poprosić chętnego ucznia o głośne odczytanie utworu *Wczorajszemu*. Opcjonalnie można zachęcić uczniów do znalezienia w sieci utworu zespołu Armia do tego tekstu (warunkiem jest nieobecność uczniów o nadwrażliwości słuchowej).
7. Uczniowie wykonują ćwiczenia: 1, 2, 3. Wybrane osoby prezentują odpowiedzi, a nauczyciel komentuje.
8. Wykonanie ćwiczenia 4. może przybrać formę swobodnej dyskusji – chętni uczniowie zgłaszają swoje propozycje odpowiedzi i uzasadniają je, a inni uczniowie komentują. Nauczyciel uzupełnia.
9. Uczniowie wykonują ćwiczenia: 5, 6, 7. Wybrane osoby prezentują odpowiedzi, a nauczyciel komentuje.

Faza podsumowująca

1. Nauczyciel ponownie odczytuje temat lekcji i inicjuje krótką rozmowę na temat spełnienia kryteriów sukcesu. Na koniec prosi chętnego ucznia o podsumowanie i – jeśli to potrzebne – uzupełnia informacje.
2. Nauczyciel może w podsumowaniu zaznaczyć, że postawa pasywna – postawa bezradności wobec rozpadu świata humanistycznych wartości była dla pokolenia Kolumbów absolutnie nie do przyjęcia i przytoczyć (za cytowaną już pracą Ewy Suliborskiej-Rymkiewicz) słowa Gajcego:

“(Oczekujemy rozwiązania katastroficznej, tragicznej nuty, aby nie powiedziane było: rośli bezradni, gdy czas wołał o czyn.

Cyt. za: Ewa Suliborska-Rymkiewicz, *Tadeusz Gajcy, czyli próba przezwyciężenia katastrofizmu*, „Prace Polonistyczne” 1967, nr 23 s. 260.

4. Nauczyciel może dodać, że utwory Gajcego z tomu *Grom powszedni* z 1944 roku stanowiły w jego twórczości próbę przezwyciężania katastrofizmu i pesymistycznej wizji historii – były wyjściem w przyszłość i zaangażowanym działaniem na rzecz przyszłości. Pozostając w dialogu z tymi, którzy zginęli lub mieli zginąć, nawiązywał porozumienie z kolejnymi pokoleniami.

Praca domowa

- Zasugerowana w e-materiale:

Na podstawie fragmentu wiersza Tadeusza Gajcego *Miłość bez jutra*, scharakteryzuj poglądy poety na temat relacji między literaturą a rzeczywistością.

Tadeusz Gajcy

“ *Miłość bez jutra* ”

[...] tyle tylko wiary w pieśni,
ile obrazu pod powieką
ziemi odbitej ostatecznie.

Źródło: Tadeusz Gajcy, *Miłość bez jutra*, [w:] tegoż, *Pisma*, oprac. L. M. Bartelski, Kraków 1980, s. 149.

- Opcjonalnie:

Uzasadnij zdanie, że: „artysta jest organizatorem wyobraźni narodowej”. Zastanów się, czy współcześni poeci również określają tak swoją rolę.

Materiały pomocnicze:

- Stanisław Bereś, *Gajcy. W pierścieniu śmierci*, Wołowiec 2016.
- Stanisław Bereś, *Uwięziony w śmierci. O twórczości Tadeusza Gajcego*, Warszawa 1992.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium „Schemat” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.